

Orgona a másik karzatban – A gyulafehérvári főegyházmegye „hangszervándorlásairól” a 17. századtól napjainkig

GÁL HUNOR

Babeş-Bolyai Tudományegyetem – Vallás, Kultúra, Társadalom
Doktori Iskola, Kolozsvár (RO)
hunor.gal@ubbcluj.ro

Bevezető

Az orgona immáron több évszázada a katolikus templomi szakralitás nélkülözhetetlen tartozéka és eszköze. Különösen igaz ez az 1009-ben alapított erdélyi püspökség (1991-től gyulafehérvári érsekség) területén található templomi orgonák állományára. A tanulmányban e főegyházmegye orgonái kerülnek górcső alá egy nem mindennapi szempont alapján.

A Dávid István neves orgonaszakértő által használt „hangszervándorlás” kifejezés bizonyára sokakban értetlenséget okozhat, hiszen a laikus ember számára egyértelmű, hogy a templomi orgonák önmagukban véve nem a „vándorló” templomi liturgikus eszközök közé tartoznak. Mégis hogyan beszélhetünk főegyházmegyéinkben hangszervándorlásról? Hogyan kapcsolódhat egyáltalán a nem

mindennapi kifejezés az orgonához? Többek között erre keressük a választ e tanulmányban.

Az orgona használatának emlékei főegyházmegyénkben

Mindenekelőtt szükséges röviden ismertetnünk és összefoglalnunk az orgonahasználat elterjedését főegyházmegyénkben, ennek első emlékeit és adatait, hogy egy általános rálátást kapjunk főegyházmegyénkre¹ az orgona témakört illetően.

Az erdélyi magyarság kereszténnyé válásának időszakáról nagyon kevés adat maradt ránk a kor zenei életével vagy hangszer-történetével kapcsolatosan. Így főegyházmegyénkben a történelmi változások okán hol kisebb, hol nagyobb mértékben végbement politikai és vallási változások jelentettek fordulópontot többek között az orgonaeépítészetben, az orgonák elterjedésében is.

Az egyháztörténeti forrásokat és korabeli írásos emlékeket tekintve a viharos korok folyamán a főegyházmegyénk területén a különböző hadjáratoknak, háborúknak, járványoknak és villongásoknak köszönhetően a középkori püspöki és káptalani levéltárral együtt sok fontos értékes egyházi és hangszer-történeti okirat – és nem utolsósorban maguk a hangszerek is – elpusztultak. Ezalól még a 20. század sem volt kivétel a két világháborúval. Éppen ezért pontos dátumhoz vagy eseményhez nem köthető a hangszer

1 A gyulafehérvári főegyházmegye területe nagyjából a történelmi Erdélyre terjed ki az Erdélyi-érchegység, a Keleti-Kárpátok és a Déli-Kárpátok között, bár a középkorban, a 16. századig Kraszna, Ugocsa és egy ideig Szatmár is hozzá tartozott. Kezdetől fogva nagy területet foglal magába (jelenleg 58 254 km²), híveinek kétharmada a Székelyföldön él. Főegyházmegyénk szervezeti hálózatának kiépítésében nagy előrelépést jelentett a főesperességek megszervezése, mely a 11–13. század folyamán zajlott le. Vö. Bernád Rita, *Plébániai levéltárak I. A Gyulafehérvári-, a Sepsiszentgyörgyi-, a Szamosújvári- és a Gyergyószentmiklósi Gyűjtőlevéltárak repertóriuma*, In: Erdélyi római katolikus levéltárak 3, Gyulafehérvár–Budapest 2009, 11–15.

megjelenése és elterjedése a főegyházmegyénkben, viszont a tatárjárás utánra vált „nagyjából” általánosan elfogadottá a hangszer használata.²

Főegyházmegyénk területén középkori orgonák nem maradtak fenn, néhány orgonaábrázolás viszont igen. A Beszterce megyei Péterfalva (Petersdorf, Petriș) ma evangélikus templomának nyugati bejárata fölött kőbe faragott orgona található (kezében portatívet tartó alak), A Hargita megyei nagygalambfalvi jelenleg református templom 14. század végére tehető freskóján is orgona látható (angyal játszik a portatívon).³

Az orgona első feltételezhető liturgikus használatának írott nyoma pontosan a püspöki székhelyen, Gyulafehérváron jelentkeztek a 14. században, a római katolikus püspökség kántorainak névsorában.⁴ *„Egy 1258-as dokumentumból tudjuk, hogy Gyulafehérvárt egy Gergely nevű kántor működtött, Szécsi András erdélyi püspök levele 1350-ből pedig egy székesegyházi kórus meglétéről tudósít.”*⁵ Azonban Kovács András művészettörténész e téren tett megállapítása megfontolandó: *„Kétségtelen, hogy az Erdélyi Káptalan éneklő/kántor-kanonokjainak szerepe volt a középkori liturgia zenei részének a megvalósításában, azt azonban merem állítani, hogy a kántor-kanonoknak a püspökségekkel közel egyidős létéből, kevéssel későbbi említéséből orgona meglétére még egyáltalán nem következethetünk.*

2 Vö. Sipos Dávid, *Orgonáknak zengések – A történelmi dési, széki és görgényi református egyházmegyék orgonái*, In: Erdélyi Református Egyháztörténeti Füzetek 26, Komp-Press Kiadó, Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár 2019, 17–34.

3 Vö. u.o. 19.

4 Többen e Pozsonyi, később Gyulafehérvári Kódex (1367) iniciáléban található portatívon játszó alakot tévesen az erdélyi orgonatörténet első példaként említik, azonban a kódex eredete és tartalma, sem a középkori használata nem köthető az erdélyi orgonatörténet kezdeteihez. Vö. Pál Enyedi, *Legende und Wirklichkeit Anmerkungen zu den frühesten Angaben zur Orgelgeschichte Siebenbürgens*, In: Studia Musicologica 63 (2022) 1–2. szám, 152–157.

5 Geréd Vilmos, *A gyulafehérvári székesegyház orgonái*, Verbum Kiadó, Kolozsvár 2009, 4. A XIV. század közepe előtt nincs Erdélyben sípos orgonára bizonyíték. De akkor is csak Szebenben. Itt se a kántor, se a kórus nem bizonyítja ezt.

*A korai időkben leginkább az énekes liturgiát, liturgikus társulatok vokális >>produkcióját<< jelentette.*⁶

A 13–14. században kis, portatív (hordozható) hangszerek is használatban voltak.⁷

A 15–16. századból már számos okirat, számadás tudósít és utal az orgonák elterjedésére, immár nemcsak a szászok, hanem a magyarok között is. Még közvetlenül a reformációt megelőző időszakban is jeleznek egyes dokumentumok orgonistákat. Így Gyulafehérváron 1520-ban már tudunk orgonistáról, Kolozsváron 1534-ben említették először Kassai Bonaventúrát mint a ferencesek orgonistáját. Brassóban többek között 1429-ből, 1499-ből, Nagyszebenben 1441-ből, 1506-ból, Medgyesen 1535-ből, Segesváron 1511-ből, Berethalmon 1520-ból, Besztercén 1523-ból, Marosvásárhelyen 1525-ből maradtak fenn írásbeli említések orgonákról és orgonistákról.⁸ Csíksomlyón 1535-ben találkozunk Bányai Ferenc kántorral, aki egyúttal a beginák gyóntatója volt.⁹

Visszatérve Gyulafehérvárra, Szigeti Kilián közlése nyomán tudjuk, hogy itt 1520-ból az ismert Tamás lehetett az, aki „az orgonát orgonáltatta” azon a Tedeumon, amelyet Gosztonyi János erdélyi püspök celebrált azon alkalomból, hogy I. Ferdinánd király Szapolyai Jánost kiűzte Budáról. Amikor 1565-ben összeírták a székesegyház elpusztult berendezési tárgyait, két kitűnő orgona elégéséről is említés történik.¹⁰

6 Sipos Dávid, *A három opponensi vélemény*, In: Magyar Egyházzene. XXIV. évf., (2016/2020). 1. szám, 99.

7 *Élő múltunk A gyulafehérvári Szent Mihály-székesegyház és érseki palota*, Knecht Tamás (szerk.), Verbum Kiadó, Kolozsvár 2012, In: Geréd Vilmos, *A gyulafehérvári székesegyház orgonáinak története*, 142.

8 Vö. Hermann Binder, *Orgeln in Siebenbürgen: Ein Beitrag zur siebenbürgischen Orgelgeschichte von den Anfängen bis zur Mitte des 19. Jahrhunderts*, 2000, 11–20., Vö. Dávid István, *Műemlék orgonák Erdélyben*, Polis, Kolozsvár – Balassi, Budapest 1996, 15.

9 Dr. Karácsonyi János, *Szt. Ferencz rendjének története Magyarországon 1711-ig II. Kötet*, A Magyar Tud. Akadémia Kiadása, Budapest, 1924, 27–28. Vö. Dávid 1996, 16., Csíky Csaba, *Kolonics. Orgonaépítéssel a 19. századi Erdélyben*, Színművészeti Egyetem Kiadója, Marosvásárhely 2007, 21.

10 Szigeti Kilián, *Orgonálás a középkori Magyarországon Budavár elestéig, 1541-ig*, In: Magyar Zene XVI. évf., (1975). 4. szám, 382.

Kiemelkednek ebben az időszakból a szebeni és brassói helyiségek, melyek orgonával rendelkeztek, ezek mellé Beszterce is igyekezett felzárkózni, 1570-ben új orgonát is készíttetnek egy lemergi mesterrel.¹¹ Ezen túl az orgona kedvelt hangszerként megjelent a királyi udvarokban is. Művelt államférfiak, mint Hunyadi János és Mátyás király birtokában is voltak orgonák, valószínűleg pozitív kis hangszerek.¹²

A katolikus liturgia az orgonahasználatot nagymértékben megkívánta és így a fokozatosan önállósodó orgonajáték Erdélyben is fölvirágozott. Új műfajok jelentek meg, akárcsak Európa-szerte, és az orgona lassan a liturgián kívül, önállóan is megszólalt. Nem mellékes, hogy az erdélyi fejedelmi korban a zenei élet európai szintű volt. Girolamo Diruta *Il Transilvano (Az Erdélyi)* című kiadványa az első orgonaiskola, mely Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem támogatásával jelenhetett meg.¹³

Főegyházmegyéinkben a barokk korban teljesedett ki az orgonák használata. Ezt megelőzően mind az európai, mind az erdélyi orgonavidékekre különbözőképpen hatott a reformáció kora, különösen azon tájegységeknél, ahol nagyrészt végbe is ment a reformáció folyamata. Így Erdélyben, miközben a lutheránus szellemben megreformált századoknál fellendült az egyházi zene és az orgonaépítéssel, a Kálvin szerinti reformáció, illetve a magyar unitárius felekezet rendelkezéseinek nyomán sok magyar középkori templomból eltávolították az oltárokat, képeket, és az orgonákat.¹⁴ Majd csak a

11 Sipos 2019, 19., Csíky 2007, 21.

12 Vö. Erich Türk, *Die Orgellandschaft dreier nordsiebenbürgischer Landkerise: Cluj, Sălaj und Bistrița-Năsăud. Három észak-erdélyi megye orgonatája: Kolozs, Szilágy és Beszterce-Naszód megye*, Erdélyi Múzeum - Egyesület, Kolozsvár 2014, 25–26.

13 Vö. Dávid István, *Az orgonaépítés története Erdélyben –I.*, In: Magyar Egyházzene. I. évf., (1993/1994). 4. szám, 467.

14 Az 1567-es debreceni zsinaton így fogalmaznak az orgona használata ellen: „Az Antikrisztus táncoltató miséjéhez alkalmazott hangszereket pedig, a képekkel együtt, kihányjuk, mivel azoknak semmi hasznok nincsen az egyházban, sőt jelei és alkalmi a bálványozásnak.” Sipos 2019, 21.

18. század elejétől kezdték újra használni az orgonát a megreformált felekezetek.¹⁵

Főegyházmegyénk orgonaállományának kutatása és forrásai

Mindenekelőtt fontos tisztáznunk azt, hogy mindeddig nem készült semmilyen nemű hangszerkatalógus a gyulafehérvári főegyházmegye (és a 15 főespersi kerülete) egykori és / vagy jelenlegi hangszerállományáról. E téma a téma kibontása és feldolgozása még várat magára.

Főegyházmegyénk orgonaállományáról a legtöbb esetben a még meglévő helyi egyházközségi plébániai levéltári forrásokon túl a Gyulafehérvári Érseki Levéltár szolgáltat jelentős és értékes orgona-történeti adatmennyiséget. Hasznos segítségül szolgálnak továbbá a korabeli napi- és havilapok újságcikkei, illetve az e témában már megjelent tanulmányok, valamint a személyes forrásértékű közlések, és nem utolsósorban maguk a fennmaradt hangszerek is.

Orgonakutatási szempontból fontos fordulópontot jelentett az 1716-os¹⁶ év, amikor a katolikus restaurációnak köszönhetően visszatérhetett székhelyére az erdélyi püspök és ennek nyomán a katolikus templomokban a rendszeres püspöki egyházlátogatások (canonica visitatio) jegyzőkönyveiben már külön jegyzik a liturgikus eszközök között az orgonákat.¹⁷ Sőt már a 18. században az egyes

15 Sipos 2019, 20–30., Erich 2014, 27., Enyedi Pál-Márk Attila, *A Magyar unitárius egyház orgonái I. A Háromszék-Felsőfehéri és a Székelyudvarhelyi Egyházkör*, Alutus nyomda Csíkszereda, Kolozsvár - Budapest 2021, 11–12.

16 1716 februárjában tért vissza Gyulafehérvárra a csíkkarcfalvi Mártonffy György püspök és foglalta el 170 év után az erdélyi püspöki széket. Vö. Marton József-Jakabffy Tamás, *Az erdélyi katolicizmus századai: Képes egyházmegye-történet*, Verbum Kiadó Kolozsvár 2007, 52–53.

17 Lásd bővebben Enyedi Pál – Solymosi Ferenc, *Magyarország orgonajegyzéke a hazai orgonafelmérés története és jelentősége*, In: Zenetudományi Dolgozatok 1978–2012, 35 éves jubileumi kötet, MTA BTK Zenetudományi Intézet, Budapest 2014, 326–237.

egyházközségekben gyakran már jelzik azon kántorok nevét (életévvel, születési hellyel együtt), akik orgonálni is tudtak. A 17–18. század orgonaépítőinek neve legtöbb esetben, akárcsak az egyes hangszerek építési évszámai, ismeretlenek maradnak, néhány kivétellel.¹⁸ A 19–20. századi vizitációk jegyzőkönyvei azonban már bővebb adatokat közölnek az orgonák nagyságáról és állapotáról.

Az orgonaállomány kutatása szempontjából fontos megemlíteni, hogy Magyarországon az orgonák mint történeti-művészeti emlékek részletesebb leírásának gondolata először a 19. század második felében vetődött fel, majd furcsa módon fontos fordulópontot jelent az I. világháború, amikor orgonasípok tonnái „vonultak hadba”.¹⁹ Ekkor a zeneművészeti szempontból jelentős, vagy az 1850 előtt készült, különös történeti vagy képzőművészeti értéket képviselő hangszereket egy szakértőbizottság véleménye alapján mentesíthették a rekvirálás alól. Ezekből a felterjesztett kérelmekből a főegyházmegyéinkben az akkor is több száz darabra tehető hangszerállományból csupán 30 hangszerről került elő régi adat.²⁰

18 A gyulafehérvári székesegyház orgonáinak építése kapcsán 1629-ből ismert Andreas Dressel kassai, továbbá 1731-ben Novaczi (Novatcky) Sámuel, 1736-ban Johann Isaak West segesvári és Georg Wachsmann berethalmi orgonaépítők. A baróti orgona építése kapcsán 1771-ben a brassói Czeps Gottlieb János ismert. További e korban működő orgonaépítők névsorát lásd Hermann Binder könyvében. Vö. Hermann 2000, 18–81.

19 Dávid 1996, 26.

20 A lelkészek által beküldött felterjesztésekben 16 orgona felmentését kérték a síprekvirálás alól. Példaként említjük, hogy a Csík, Gyergyó főesperességet illetően az Angster cég által a síprekviráláskor készített dokumentum Csík vármegyére vonatkozó egy részét a pécsi Baranya Megyei Levéltár őrzi, ezek a leírások és jegyzékek e téren fontos hangszertörténeti jelentőséggel bírnak. A magyarországi orgonaállomány első feltérképezése paradox módon a honvédelmi miniszter 1917-ben kiadott rendelete következtében kezdődött el, melyről bővebben a Magyar Egyházzene folyóiratban Solymosi Ferenc közölt értékes adatokat. Gyulafehérvári Érseki Levéltár, (továbbiakban GYÉL.) Püspöki iratok, Num. 7812–1917. 1406. doboz, 30. csoport., Solymosi Ferenc, *Az 1918-as orgonasíp-rekvirálás és az Angster-féle „Rekvirált orgonasípok lajstroma”*. – I, In: Magyar Egyházzene. II. évf., (1994/1995). 3. szám, 341–354., Solymosi Ferenc, *Az 1918-as orgonasíp-rekvirálás és az Angster-féle „Rekvirált orgonasípok lajstroma”*. – II, In: Magyar Egyházzene. II. évf., (1994/1995). 4. szám, 473–497.

1977-ben Hargita megyében a négy²¹ főesperesség területén minisztériumi utasítás alapján kellett jelentést készíteni a műemlék értékkel bíró templomi orgonákról és harangokról. Ez az első ismert részletesebb, orgonaállományt érintő adatgyűjtés a négy főesperesi kerületet magába foglaló székelyföldi megyében a lelkészi jelentések és némely esetben fotók beküldésével fejeződött be.²²

Örvendetes, hogy az 1989-es rendszerváltás után gyarapodott az orgonákkal foglalkozó erdélyi szakirodalom. Sipos Dávid orgonakutató közelmúltbeli megállapítása szerint a fordulat után egyre többen foglalkoztak orgonakutatással.

Az ezredfordulókor pedig már nemcsak nyomtatásban jelentek meg orgonakutatók, hanem internetes adatbázisokban is elérhető több száz orgona felmérésének eredményei.²³

Dávid István kezdte el az erdélyi műemlék orgonák történetének felekezettől független adatgyűjtését, amelyből úttörőként napvilágot látott 1996-ban könyve és a doktori dolgozata adja a négy erdélyi római katolikus egyházmegye 256²⁴ hangszerből álló állományát.

21 Az alcsíki, felcsíki, gyergyói, székelyudvarhelyi főesperesi kerület.

22 A beérkező harang és orgona jelentéseket Tarisznyás Márton (1927–1980) gyergyószentmiklósi múzeumigazgató őrizte, majd 1979-ben átadta azokat Márton László műszaki mérnöknek, aki 2023-ban e sorok írójának adta át megőrzés céljából. A kézirat szerint az alcsíki főesperesi kerületből 19, a felcsíki kerületből 17, a gyergyói kerületből 22, a székelyudvarhelyi kerületből 15, a Székelyudvarhelyi Unitárius Egyház köréből 41 orgona és harang jelentés érkezett be a katolikus, ortodox és unitárius felekezetű lelkészi hivataloktól. A kézirat jelzete: *Orgona, harang és csengők összeírása 1977, alcsíki, felcsíki, gyergyói kerület*. Kézirat.

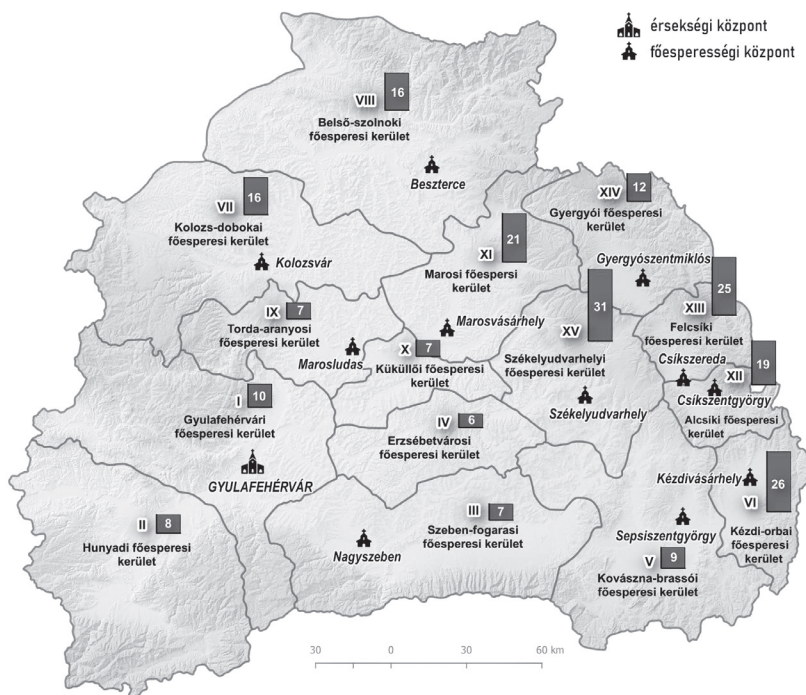
23 Az eddig megjelent erdélyi orgonakutatói eredményekről itt nem adunk részletes leírást, mivel azt már Sipos Dávid kutatásában összefoglalta. Vö. Sipos Dávid, *A történelmi dési, széki és görgényi református egyházmegyék orgonái*, Doktori értekezés, Kolozsvár 2016, 11–18.

24 Dávid István 238 katolikus templomi hangszerrel közölt a repertóriumában adatokat. Ebből a gyulafehérvári főegyházmegyében 220 hangszer található, a többi 18 hangszer a három másik katolikus egyházmegye – Szatmár, Várad és Temesvár – területén található. A 220 hangszer a 15 főesperesi kerületben a következőképpen oszlik el. A I. gyulafehérvári főesperesi kerületben 10, II. a hunyadiiban 8, III. a szeben-fogarasiban 7, IV. az erzsébetvárosiban 6, V. a kovászna-brassóiiban 9, VI. a kézdi-orbaiban 26, VII. a kolozs-dobokaiban 16, VIII. a belső-sfólnokiban 16, IX. a torda-aranyosiban

Munkája mindmáig a teljes erdélyi orgonaállomány egyetlen átfogó organatörténeti összefoglalója és repertórium.²⁵ Lásd az alábbi ösz-szesítő főegyházmegyei orgonaadatokat tartalmazó térképet.

Térkép a gyulafehérvári főegyházmegye főesperesi kerületeinek²⁶ beosztásáról, benne Dávid István kerületenkénti hangszeradataival.

A Gyulafehérvári Főegyházmegye főesperesi kerületeiben szereplő orgonák számának elosztása
Dávid István repertórium alapján

7, X. a küküllőiben 7, XI. a marosiban 21, XII. az alcsíkiban 19, XIII. a felcsíkiban 25, XIV. a gyergyóiban 12, XV. a székelyudvarhelyi főesperesi kerületben 31. Összesen 220 hangszer adatról van közlés. Dávid 1996, 47–153.

25 A közölt adatok 1996-ig foglalták egybe az addigi hangszerállományt, azóta több régi és új hangszerről van adatunk.

26 A gyulafehérvári főegyházmegye néhány főesperesi kerületének területi beosztását és néhány kerület elnevezését 2021-ben módosította dr. Kovács Gergely érsek. Köszönet dr. Magyari-Sáska Zsolt egyetemi tanárnak a térkép elkészítéséért.

Geréd Vilmos karnagy 2010-ben megjelent tanulmánya²⁷ szerint főegyházmegyénk templomaiban a hagyományos orgonából 269 van számontartva, melyből 181 műemlék, 88 műérték, ebből működőképes 243, 26 nem működik, azonban ebből 19 javítással, felújítással működőképesé válhat, hét hangszer teljes restaurálást igényel, ezek közül három rendkívül értékes darab, az egyházmegye viszonylatában is unikum, különleges hangszer.

Az idézett 269 hangszerszámot viszont nem tekinthetjük már releváns számnak, mivel az elmúlt évtizedben főegyházmegyénkben több új hangszer is épült, illetve több külföldről bevándorolt hangszer talált új otthonra templomainkban. Így több mint 300 hangszer létevel számolhatunk napjainkban a főegyházmegyénkben.

A gyulafehérvári főegyházmegye területén lévő Kolonics-orgonákkal kapcsolatosan Csíky Csaba közölt 2007-ben megjelent munkájában adatokat,²⁸ majd 2017-ben Windhager-Geréd Erzsébet 2017-ben közölt tanulmányában találhatunk Kolonics Istvánnal kapcsolatos életrajzi és orgonaadatokat.²⁹

A gyergyói kerület jelenlegi orgonáiról Ambrus Tibor 2018-ban készített alapfokú diplomamunkát, illetve Vass István és Takácsy Ignác orgonaépítők munkásságát Ambrus László dolgozta fel hasonló célból.

A főegyházmegyénk területen elvétele, csak némely település monográfiája esetében találunk kisebb-nagyobb orgonatörténeti leírást, utalást vagy orgonával kapcsolatos feljegyzéseket. Ezek közül

27 Főegyházmegyénkben eddig nyomdai kiadásban vagy akár internetes adatbázisban nem jelent meg részletes orgonatörténeti kutatás összefoglaló. Úttörőnek számít e téren 2010-ben Geréd Vilmos „*Orgonáink védelme*” című néhány oldalas tanulmánya. Geréd Vilmos, *Orgonáink védelme*, In: Nóda Mózes, Zamfir Korinna, Diósi Dávid, Bodó Márta, (szerk.), *Ideje az emlékezésnek, Liber amicorum: A 60 éves Marton József köszöntése*, Szent István Társulat – Verbum, Budapest – Kolozsvár 2010, 497.

28 Vö. Csíky 2007.

29 Windhager-Geréd Erzsébet, *Werksauflistung der Kolonics Orgeln in Siebenbürgen – Teil 2* (The Description of Kolonics Organs of Transylvania - Part II) In: *Studia Universitatis Babeş-Bolyai, Musica* 2/2017 December, 41-60.

többek között kiemelkedik a csíksomlyói ferences kegytemplom orgonatörténete.³⁰

A főegyházmegye hangszervándorlásai a 17. századtól napjainkig

Orgonák létét több tényező is formálta és alakította történetük során. Egyrészt elsősorban maga a hangszer készítője, továbbá az adott közösség helye és zenei igénye, másrészt a történelmi viszonyok és kétségkívül az anyagi vonzatuk is közbejátszott.

Miután Erdélyben a vallási viszonyok a 17–18. században stabilizálódtak, megnőtt a templomi közösségek körében a hangszerigény. Bizonyíthatóan főegyházmegyéink területén a 16–17. században már elterjedt volt nemcsak a nagyobb városokban, hanem a kisebb falusi közösségekben is az orgona mint az egyházi liturgikus zene nélkülözhetetlen hangszere.

Sok helyt a meglévő régi, kisebbszerű hangszerek helyett újakra cserélték le. Jó esetben a régi hangszerek átépítőik révén másik közösségbe vagy felekezetbe vándoroltak, ahol újra szolgálatba álltak. Így volt ez főegyházmegyéink területén ekkor virágzó szellemi központnak számító Gyulafehérváron és nem utolsósorban Csíksomlyón.

Gyulafehérváron találkozunk először a hangszervándorlás fogalmával. Ugyanis Bethlen Gábor fejedelem életének utolsó évében, 1628–1629-ben orgonát rendelt Andreas Dressel kassai német mestertől, melyet halála után, 1629-ben az özvegy fejedelemasszony Brandenburgi Katalin a szebeni evangélikusoknak adott el.³¹

Csíksomlyón az 1650-es évek első felében Somlyai Miklós házfőnök Brassóban „*dupla szép Regált*” vett Brassóban „*pro fl 50-ért*”,³² majd Krakkóból hozatott „*szép Positivumot Brassai Erhard*

30 P. Boros Fortunát, *Csíksomlyó, a kegyhely*, Szent Bonaventúra Könyvkiadó, Kolozsvár 1943.

31 Vö. Geréd 2009, 4.

32 Az összeget Gyergyószentmiklósra adták a nagy harang árába.

*organistával pro fl. 200.*³³ Ez a hangszer lehetett az, amelyről a ferences Stefano a Lopara misszionáriusi jelentésében 1654-ben említést tett mint a csíki ferencesek felújított régi kolostorában felállított új orgonáról.³⁴

A következő ismert orgona 1659-ben került Csíksomlyóra Somlyai Miklós házfőnök és Domokos Kázmér tartományfőnök idejében. A prázsmári szászok akkoriban Brassóban orgonát építettek egy eperjesi János³⁵ nevű orgonaépítővel, de mivel drágának találták, mégsem vették át. Ekkor hallották meg a ferences atyák, hogy Brassóban van egy eladó orgona. És mivel az adományokból volt még pénzük,³⁶ „hozzáadtak még 59 forintot és megvették. Az új orgonát Brassóból két szekér szállította Csíksomlyóra s ezért külön 10 forintot fizettek.”³⁷ P. Kájoni János Nagyszombatban megtanulván az orgonálást, a felállításnál is közreműködött. Két évvel később, 1661. október 21-én a tatárok csíki betörése folytán ez az első orgona elpusztult, de Kájoni 1664-ben saját maga javította és építette újjá, így lett Kájoniból orgonaépítő. „Sőt a tanultak alapján új orgonát készített Székelyudvarhelyre a jezsuitáknak, továbbá Mikházára és Szárhegyre is.”³⁸

Főegyházmegyénkben már a 18. századtól kezdve találunk utalásokat hasonló hangszervándorlásokra vonatkozóan. Erre többek között az 1760-ban készült csíkszenttamási plébánianapló tesz említést: „a (csíkszenttamási Abaffy) kápolnában akkor elhelyezett orgona

33 Kájoni János, *Fekete könyv*, Skriptum Kft., Szeged 1991, 67v.

34 Tóth István György (ed.) *Relationes missionarium de Hungaria et Transilvania (1627–1707)*. Roma–Budapest 1994 (Bibliotheca Academiae Hungariae in Roma, Fontes, 1.), 285–289.

35 Dávid István valószínűnek tartja, hogy az „eperjesi orgonacsínáló János” azonos lehet az 1630-ban Besztercebányán született Johann Vesttel (1630–1694), aki miután 1642–1647 között Eperjesen tevékenykedett, Erdélybe költözött. Itt a nagyszebeni és segesvári szász gyülekezeteknek készített még nagyobb orgonákat. Vö. Dávid 1996, 16–18.

36 „A csíksomlyói atyáknak ekkor volt egy kis pénzük és értékük, mert özvegy Haller Istvánné Barkóczy Anna Mária 24 ezüst tálat hagyott nekik. Ezt nem használhatván, eladták a fejedelemségre emelkedett Barcsay Ákosnak.” Vö. P. Boros 1943, 109.

37 Uo.

38 Uo.

körül belől 1690-ben a (csík)szenttamási plébánia pénzén a csíkszentgyörgyi templomból lett beszerezve.”³⁹

Visszatérve Csíksomlyóhoz: a szerzetesek a Szent Antal-kápolna részére 1779-ben vásároltak orgonát Szásznádasról. A fennmaradt latin nyelvű iratból kiderül, hogy a szásznádasi (evangélikus) templom részére 1629-ben Brassóból vásároltak egy pozitív négy változatú orgonát, melyet 1779. január 24-én Udvarhelyen javítottak meg Stupaczkai Tamás, a szeredai vár serfőzője és neje, Theresia Hungar anyagi hozzájárulásával.⁴⁰

A 19. században már több hangszervándorlásról vannak adatok főegyházmegyénkben. Az 1628-ban⁴¹ készült csíkszentimrei templom régi orgonáját 1838-ban a mikóújfalusiak vásárolták meg.⁴² Hasonlóan került 1883-ban a Johannes Baumgartnernek tulajdonított sepsiszentiváni orgona Csíkbánkfalvára. Majd egy 1822-ben készült orgona került 1876-ban Etédre Kolonics István orgonaépítő által. Ugyanígy Kolonics Istvánnak (1826–1892) köszönhetően „vándorolt” főegyházmegyénkben két unikumnak számító műemlék hangszer is. Az egyik az 1729-ben épült nagytusnádi orgona, mely 1885-ben bővítve került Újtusnádra, és ma is használatban van, a másik a szederjesi református templom régi, 18. században készült orgonája, melyet 1880-ban a csíkborzsovai kápolna részére vásároltak meg. Ez a hangszer ma már használhatatlan állapotban a plébánia gazdasági melléképületében található.⁴³

39 Historia Domus Csíkszenttamásiensis, 18. század. 3.

40 Mihály Zita, *A csíksomlyói Szent Antal-kápolna*, In: Acta 1995. Sepsiszentgyörgy 1996, 311.

41 Egyes iratokban az 1626-os évszám szerepel.

42 A Mikóújfalusi róm kat. Plébánia Történeti Könyve 1923-, 8. Az adatokat közli Dávid 1996, 107.

43 Az orgona belső fillung rácsának halvány beírása Kolonics István orgonaépítő által: *„Ezen orgona előbb szolgált Szederjesen, onnan át tétett Kolonics által 1878.10.28.”* Az orgona beírás tanúsága szerint tehát Kolonics még 1878. október 28-án vásárolta vagy kapta meg a Segesvár melletti kis református településről, Szederjesről a hangszert, ahol Dávid István adatai szerint 1878-ban vagy Csíky Csaba kimutatása szerint 1879-ben Kolonics egy új 6 változatú orgonát készített 139. alkotásaként. Vö. Dávid 1996, 136, Csíky 2007, 176.

Egy kiemelkedő „hangszervándorlási” esetre a csíkcsecsői egyházközségben találunk példát, ahol 1791-ben 230 magyar forintért egy új 6 változatú orgonát készíttettek.⁴⁴ Az orgonát építő Velter Mátyás⁴⁵ mester neve a későbbiekben keltezett iratokban már szerepelt.⁴⁶ Az ezt megelőző időszakok vizitációi Csicsóban nem jeleznek orgonát, viszont Velter Mátyás orgonaépítésével kapcsolatosan a plébánia számadáskönyvében megjegyzik, hogy a régi orgonáért a taplocaiak 30 forintot adtak.⁴⁷ Így került Csíktaplocára a Csicsóból megvásárolt régi orgona,⁴⁸ mely az 1817-ben készült vizitációs jegyzőkönyvben 3 változatú pozitív orgonaként szerepelt.⁴⁹ Azonban alig fél évszázad elteltével, 1838-ban a régi orgona állapotáról és helyzetéről a következőket jegyezte fel a domus historia: *„ezen üdökben orgona csináló Barabás Sámuel Csikban jövéen amijért igazita orgonákon, hogy annak két mutációján lehetett orgonálni, de a Megyének nagy kedve lévén új orgonára a következő esztendőben megfogadtuk orgona csináló Mester embert.”*⁵⁰ Az egyházközség a papolci Barabás Sámuel orgonaépítővel 1839. augusztus 10-én kötötte meg

44 Csíkszeredai Gyűjtő Levéltár (továbbiakban CSGYL), *A Csíkcsecsői plébánia iratai*, 552/e. Tematikusan rendezett kötetek, 1. doboz, a. kötet: historia domus tárgymutatóval 1783–1872 (szentmise-alapítványok, végrendeletek,) 3.

45 Velter vagy Welter Mátyás, a háromszéki Kőrispatak ismeretlen orgonaépítője. Több orgonát javított és épített 1791 és 1819 között a felcsíki és a gyergyói főesperesi kerületekben is.

46 U. o. 135.

47 CSGYL: *A Csíkcsecsői plébánia iratai*, 552/d. Gazdasági iratok, 1. doboz, a. kötet: Számadáskönyv, *A Csík Csicsai Szent Antal templomhoz tartozandó eő kurátorának számadásáról való regestruma avagy diárium, kezdődvén 1789-be.*, 1791.

48 A későbbiek során 1862-ben ezt az orgonát minden bizonnyal a delnei egyházközség vásárolta meg.

49 Gyulafehérvári Érseki Levéltár, *Canonica Vizitaciones*, (továbbiakban GYÉL: Can.Vis.) 1817.: 15. doboz. kötet. Minden bizonnyal a vizitációt végző kiküldött személy nem tulajdonított nagy jelentőséget a változatok pontos megjelölésének.

50 CSGYL: *A Csíkcsecsői plébánia iratai*, 552/e. Tematikusan rendezett kötetek, 1. doboz, a. kötet: *historia domus tárgymutatóval 1783–1872* (szentmise-alapítványok, végrendeletek,) 119.

az új orgonára a szerződést.⁵¹ A plébános a Barabás Sámuel orgona elkészítésének összefoglalóját a régi Welter-orgona átadásának történetével zárta: *„Kézhez vévén az ilyeten orgonát Barabás Sámuel, az on sípokat és fúvó helyett újat csinálván a Delnei kápolnában a Delneieknek adta.”*⁵²

A 20. században első felében a gazdasági lehetőségek pozitív alakulása nyomán orgonaüzemek tömkelege hódított tért főegyházmegyénk egész területén. Ennek köszönhetően régi hangszerek vándoroltatására már nem volt szükség, különösen a drága javítási költségük miatt. Sőt a legtöbb esetben maga a püspöki hivatal sem engedélyezte a régi orgonák más helységben történő felállítását, mivel azzal csak ideig-óráig tudták volna orvosolni az amúgy is költséges hangszerigényt. Ekkortól a régi hangszerek tömkelege lett a pusztulásra ítélve. Így tűnt el többek között Nagyernye 1734-ben készült orgonája, a szépvízi kápolna 18. századi kis orgonája, illetve Kásonújfalú temető kápolnájának P. Tima Dénes csíksomlyói zetanár véleménye szerint körülbelül négyszáz éves kis orgonája 1911-ben.⁵³ A helyi erdélyi orgonaépítő vállalkozóknak a kisebb hangszerek építése és javítása maradt.

Az első világháború kitöréséig csupán pár hangszervándorlásról van adatunk. Az új Angster és Rieger orgonaüzemek megjelenésének köszönhetően került a régi besztercei orgona a rettegi templomba, a szárhegyi ferencesek 1752 körül épült orgonája 1910-ben Sáromberkére,⁵⁴ valamint a csíkszépvízi örmények Schneider Péter-féle orgonája 1911-ben Csíkdelnére.⁵⁵ A gyergyói örmények Vass István által készített orgonája pedig 1901-ben került Gyergyóremetére. Külön megemlítendő, hogy 1906-ban így vándorolt a székelyudvarhelyi ferencesek Johannes Hahn féle orgonája, igaz, Angster által kibővíve Szováttára.⁵⁶

51 GYÉL: Num. 1119–1839. 353. doboz, 30. csoport.

52 U. o. 135. A delnei Úr-kápolnába került a Velter-féle orgona, amely egészen 1936-ig szolgált a kápolnában.

53 Vö. GYÉL: Num. 5738–1910. 1231. doboz, 27. csoport.

54 *Köszönetnyilvánítás*, In: Közművelődés, XXXIII./35 szám (1910), 5.

55 Vö. GYÉL: Num. 4523–1911. 1263. doboz, 33. csoport.

56 Vö. GYÉL: Num. 629–1906. 1143. doboz, 30. csoport.

Az első világháborút követően a megcsonkított orgonák sípjainak pótlására, illetve egyes orgonák átépítésén volt a hangsúly. Csupán néhány esetben volt példa orgonavándorlásra. 1923-ban a hátszegi Angster-orgona Vulkánba került.⁵⁷

A második világháborút követő időszak gyökeres változást hozott a főegyházmegye híveinek számát tekintve. Különösen a dél-erdélyi tájakon csökkent vagy változott meg nagy arányban a plébániák és hívek száma. Az 50-es évek politikai, gazdasági helyzete nem kedvezett a megrongált hangszereknek, illetve az erdélyi orgonaépítészetnek sem, mivel az orgonaépítések, javítások szinte teljesen abbamaradtak. Megszűnt a nagy, országos hírnevű Weingenstein orgonaüzem 1944-ben, majd az állami szervek korlátozták a „klerikálisnak” minősített hangszerek javítását végző orgonaépítők működését is. Újak építése szóba se kerülhetett. Csupán néhány esetről van adatunk, amikor egy-egy elnéptelenedett közösségtől akár több száz kilométernyi vándorlás után talált új otthonra egy orgona. Így vándorolt át a brassói ferences nővérek lebontott templomából 1958-ban Maroshévízre a Rieger-orgona. 1973-ban a Nagy József-féle orgona Orlátról Nyikómalomfalvára. 1979-ben Szerdahelyről az Angster-orgona Gyimesbükkre,⁵⁸ Gyalárról az Angster-orgona Kézdiszentlélekre, 1979-ben a Dangl Antal-orgona Körösbányáról Dévatelepre, Abrudbányáról 1988-ban az Angster-orgona Vágásba, 1985-ben a beszercei péterfalvi (Petersdorf) evangélikusok Samuel Binder-orgonája a csíkborzsovai templomba, az aldorfi (Wallendorf) evangélikusok Maetz-orgonája 1987-ben Kovásznára. A sepsiszentgyörgyi Szent József-templom orgonája 1974-ben Gyergyótölgyesre vándorolt, helyébe Krasznabéltekről került ide hangszer.

Az 1989-es események és az azt követő politikai változások új lehetőségeket teremtettek főegyházmegyénk orgonaállományát illetően is. Elsősorban sikerült ebben az időszakban a szükséges

57 Vö. GYÉL: Num. 6460-1923. 1515. doboz, 30. csoport.

58 Több forrás is a szerdahelyi Angster-orgona építését 1910-re datálja, és származási helyeként tévesen Topánfalvát jelöli meg. Azonban a topánfalvi orgonát 1999-ben Bors László újtusnádi orgonaépítő bontotta le és a feltorjai római katolikus templomban építette fel. Vö. Salamon József, *Gyimes*, Csíkszereda 2014, 459.

szakembereket kiképezni.⁵⁹ Tevékenységüknek köszönhetően kevés kivétellel sikerült az orgonákat restaurálni, javítani, bővíteni, átépíteni, továbbá új hangszereket építeni, illetve külföldről hozott, használt, jó állapotú hangszerekkel pótolni a fél évszázados adódó hiányt.

Az említett orgonavándorlások folytatódtak az 1989-es változások kezdetén a főegyházmegye területén, egyelőre csak az elnéptelenedett szász felekezet körében. Így vándorolt 1990-ben Kolozsvár-ra a vérdi evangélikusok Johannes Hahn 1768-as orgonája. 1994-ben Kolozsvár – Monostorra Szászszentivából, 1995-ben ugyancsak Kolozsvár-ra a Kálváriára Szászdályából vándorolt át orgona a katolikus felekezethez.⁶⁰ Volt példa arra is, hogy több száz kilométerre lett új otthonra egy-egy hangszer, így 1999-ben Topánfalváról Feltorjára került át az Angster-orgona. Jó esetben egy új hangszer készítése után a régi orgona egy másik közösségben talál otthonra. Jó példa a legutóbbi időben erre a kadicsfalvi Boda-féle orgona (1925), amely 2016-ban Homoródrementére vándorolt. Ami a műemlék orgonákat⁶¹ illeti, akad néhány szép példa e téren is, amikor már megújultan új vagy régi templomi karzatokra kerültek át. Így vándorolt 2011-ben a váradszöllősi Jónás István-féle orgona Korondra, illetve 2014-ben az aranyosbányai 18. század végi orgona Gyulafehérvárra a teológia kápolnájába, ami a hangszerek teljes pusztulástól való megmentése is volt egyben.

59 Itt említhetjük nevezetesen: Bakos Károlyt, Bartis Szabolcsot, Bors Lászlót, Pap Zoltánt és Sándor Péter orgonaépítők.

60 Dávid 1996, 94.

61 Régi, ma is használatban lévő 17–18. századi hangszerek találhatók a főegyházmegye területén: Csíkbánkfalva, Újtusnád, Abafája, Gyulafehérvár szemináriumi kápolna, Kolozsvár - Szent Mihály templom, Szék, Retteg, Bodola (ma Brassóban), Kide, Gelence, Sáromberke, Sárfalva.

A külföldről „importált” orgonákról

A hangszerigény növekedésével már a 2000-es években főegyház-megyénkben is megjelentek a külföldről (nagyreszt Németországból, Svájcból, de még Hollandiából is) behozott, az 1950-es évektől kezdődően épült „import” hangszerek, melyek az ottani, hívek nélkül maradt, felszámolt templomokból kerültek hazánkba. Eleinte ez csupán a meglévő kisebb hangszerek kibővítésében mutatkozott meg. Így például Gyimesfelsőlok (1999) vagy Gyergyócsomafalva (2000) orgonái kerültek átépítésre vagy bővítésre. De a régebbiek mellett különösen az újabb építésű templomokba is kerültek hasonló külföldi import hangszerek, nemcsak több száz, hanem több ezer kilométert is megtéve. Így került Alfréd Führer orgonája Csíkmenaságra és Tusnádfürdőre, Sepiszentgyörgyre a Walcker cég, Gyimesbükkre a Kuhn cég, Borzontra a Bosch cég, Alsóborszékra, Hidegségre és Lengyelfalvára pedig Willi Péter hangszerei.

A „bevándorolt” import hangszerek közül kiemelkedik 2009-ben a sepsiszentgyörgyi Krisztus Király-templom 3M+P 40 regiszteres Ziegler-féle, 1953-ban, majd 1972-ben bővített, svájci Montreuxben készült orgonája. Legutóbb 2021-ben Brüsszelből került főegyházmegyénk egyik kis kápolnájába Tibódba egy 6 változatú orgona.

Ami az import hangszerek állapotát és szerkezetét illeti, eleinte az eredeti helyükön is kiselejtezett és elavult rendszerű (elektropneumatikus) hangszerek vándoroltak be nagyreszt ingyen vagy olcsó áron a hangszert igénylő egyházközségekbe. Csak a 2010-es évek után kezdődött a jobb minőségű hangszerek (mechanikus csuszkaláda) behozatala, köszönhetően nagyreszt azok árbeli megközelíthetőségének, mivel egy teljesen új hangszer építése igen jelentős anyagi erőfeszítésbe kerülne még egy tehetősebb egyházközségnek is. Ilyen jobb minőségű hangszerek vándoroltak országokon át főegyházmegyénkbe: a német (Werner) Bosch cég orgonája Borzontra, Kézdivásárhelyre a Boldog Özséb-templomba és Kézdiszentlélekre Franz Breil cég orgonái, vagy Detlef Kleuker (1922–1988) orgonája 2021-ben Lemhénybe.

Hangszer nélküli új építésű templomokban, kápolnában vagy ahol eddig nem volt hangszer, megtűrhetőnek tekinthető ezen külföldről „bevándorolt” hangszerek használat – természetesen szem előtt tartva és figyelembe véve az adott templomhoz illő stílust és hangzásbeli alkalmasságát. Fontos azonban megjegyeznünk, hogy az importált külföldi hangszer nem szoríthatja ki és nem helyettesítheti az akár többszázéves, régi meglévő hangszert sem (bár sajnálatos módon történt már erre is néhány példa főegyházmegyénkben).⁶²

Rendkívül fontos szempontnak kellene lennie – különösen ott, ahol a közösség már teljesen elfogyóban van –, hogy a régi, meglévő orgonák leltárba vétele megtörténhessen, hogy lehetőség szerint egy más, élő közösségbe lehessen azokat költöztetni, ahol tovább teljesíthetik rendeltetésüket.

Mindezekben túl alapvetően örömdetes, hogy az elmúlt három évtizedben több mint harminc import hangszerrel bővült főegyházmegyénk orgonaállománya, ami hozzájárult valamelyest az adódott hangszerigény kielégítéséhez és az orgonaállomány egyre kedvezőbb állapotához is.

Mint láthattuk, a hangszervándorlás nem új keletű szokás főegyházmegyénkben. A hangszer európai városi elterjedése után egyre több kis falusi közösségbe is eljutott az orgona. Főegyházmegyénkben már a 16-17. században történnek utalások különböző közösségek és felekezetek közötti hangszerek vándoroltatására. Ezeket elsősorban egy adott közösség gazdasági lehetősége vagy zenei igénye hordozta (lásd ezt Csíksomlyó esetében). A hangszervándorlásnak, valamint az elmúlt évek során történt sikeres restaurálásnak és rekonstrukcióinak köszönhetően a 18. századból maradtak meg régi, értékes, ma is működő orgonák főegyházmegyénkben. Ezek közé tartozik a bodolai, ma a brassói Szent Kereszt-templomba vándorolt orgona, a sikeresen „klónozott” gelencei Szent Imre-templom Baumgartner-féle műemlék orgonája, illetve az ugyancsak Baumgartnernek tulajdonított csíkbánkfalvi kápolna kis 2 változatú hangszere.

62 2021-ben Székelyudvarhelyen a ferences templomban az Angster-féle orgonát elbontották, meghagyva az Angster homlokzatot és egy Walcker-féle orgona vette át annak helyét.

Összegzés

Minden bizonnyal főgyházmegyénkben továbbra is nagy megbecsülésnek örvendhetnek mindazon orgonák – legyen szó régi vagy külföldről „bevándorolt” import új vagy műemlék (műérték) hangszerről –, melyek immáron szerves részét képezik a gyulafehérvári főgyházmegye több százra tehető értékes hangszerállományának.

Az alábbi mellékelt táblázatban a főgyházmegyénkben található vándor orgonák összefoglalását közöljük, következetesen vezetett orgonakatalógus hiányában természetesen a teljesség igénye nélkül.⁶³

Származási helye	Építés éve	Jelenlegi helye	Áthelyezés éve	Építője, átépítője	Méret	Regiszter
Abrudbánya	1903	Vágás	1988	Angster József	M+P	9
Aldorf (Wallendorf) evangélikus	1821	Kovászna	1986	Samuel Maetz	M+P	7
Aranyosbánya	1770	Gyulafehérvár, SIS	2014		M	4
Aszubeszteréről, evangélikus	1894	Kézdivásárhely, Kanta	1986	Rieger Ottó	2M+P	16
Bécs	1700?	Szék	1876	Blahunka Lajos átép.	M	6
Bottrop	1963	Kézdivásárhely, Őzséb	2019	Franz Breil	2M+P	22

⁶³ A táblázatban szereplő orgonaadatok Bors László, Pap Zoltán orgonaépítők, valamint a szerző saját helyszíni orgonaszemléi és kutatásaiból származnak.

Származási helye	Építés éve	Jelenlegi helye	Áthelyezés éve	Építője, átépítője	Méret	Regiszter
Brassó, nővérek	1902	Maros-hévíz	1958	Rieger Ottó	2M+P	10
Brüsszel	?	Tibód	2021	-	M+P	6
Detmold	1990	Borzont	2018	Bosch cég	M+P	7
Düsseldorf	1976	Lengyel-falva	2013	Willi Péter	2M+P	19
Földszini, evangélikus	1908	Segesvár	1987	Carl Einschenk	M+P	7
Furpach	1970	Búzás-besenyő	2013	-	M+P	5
Gladbeck	1954	Kézdi-szentlélek	2022	Franz Breil	2M+P	23
Gyalár	1902	Kézdi-szentlélek Kiská-szon	1976 2023	Angster József	M+P	7
Gyergyó-alfalu	1862	Magyar-zsákod	1930	Kolonics István	M+P	8
Gyergyó-szentmiklós, örmény	1878	Gyergyó-remete	1901	Vass István	M+P	10
Hátszeg	1904	Vulkán	1923 1937	Angster József, Szeidl Ferenc bőv.	M+P 2M+P	6 13
Hollandia	1952	Maros-ludas Andrásy telep	2022	Flentrop cég	2M+P	14
Imecsfalva	1894	Csík-pál-falva	1980	Nagy József	M	6
Kadicsfalva	1925	Homoród-remete	2016	Boda József, Pap Zoltán átép.	M+P	7

Származási helye	Építés éve	Jelenlegi helye	Áthelyezés éve	Építője, átépítője	Méret	Regiszter
Kászonújfalú	1827	Kászonjakabfalva	1885	Petrus Gottlieb Schneider	M	7
Kolozsvár, házi orgona	1994	Gyergyó-szent-miklós, Szt. József	2018	Hermann Binder, Pap Zoltán	2M+P	5
Kolozsvár, minorita	1885	Marosvásárhely, minorita	1926	Nagy József	M+P	10
Kolozsvár, zeneakadémia	1916	Gyergyóalfalu	1930	Rieger Otto	2M+P	10
Korond	1923	Fenyőkút	2011	Boda József	M+P	10
Körösbánya	1869	Dévatelepe	1979	Dangl Antal és fia	M+P	6
Krasznabéltek	1874	Sepsiszentgyörgy, Szent József	1974	Wilhelm Hörbiger	2M+P	20
Montreaux	1953 1972 bőv	Sepsiszentgyörgy, Krisztus Király	2009	Rudolf Zeigler Cég	3M+P	42
Nagytusnád	1729	Újtusnád	1885	Kolonics átép.	M	6
Nagyvárad-szöllős	187?	Korond	2011	Jónás István	2M+P	12
Németország	1964	Sepsiszentgyörgy, Állomás utca	2014	Walker Cég	2M+P	12

Származási helye	Építés éve	Jelenlegi helye	Áthelyezés éve	Építője, átépítője	Méret	Regiszter
Németország	1962	Lemhény	2021	Detlef Kleuker	M+P	7
Németország	1958	Csíkmenaság	2013	Alfréd Führer	M+P	5
Németország	1957	Tusnád-fürdő	2012	Walker cég	M+P	6
Németország	1962	Alsó-borszék	2018	Willi Péter	M	3
Németország		Medgyes, Szt. István	1998	-	3M+P	16
Orlát	1873	Nyikó-malomfalva	1973	Nagy József	M	6
Péterfalva, evangélikus	1862	Csíkborzsova	1985	Samuel Binder	M+P	11
Regensburg	1920	Illyefalva	2023	-	M+P	6
Sepsiszentgyörgy, Szt. József	1889	Gyergyótölgyes	1974	Nagy József, Boda József, Bartis Szabolcs	M+P	8
Svájc	1962	Ozsdola	2012	Späth Testvérek Rapperswil	2M+P	17
Szárhegy, ferences	1752	Sáromberke	1910	Johannes Hahn?	M	8
Szászdálya	1792	Kolozsár, Kálvária	1995	Samuel Maetz	2M+P	19
Szászszenyiván	1872	Kolozsvár, Monostor	1994	Wilhelm Hörbiger	M+P	8

Származási helye	Építés éve	Jelenlegi helye	Áthelyezés éve	Építője, átépítője	Méret	Regiszter
Szászvidék, Küküllőmegyarós ev. 1987-2019 között Kézdivásárhely / Özsébben	1913	Kézdivásárhely, Özséb Imecsfalva	1988 2019	Karl Einschenk, Pap Zoltán átép.	M+P	6
Szederjes, református	1700?	Csíkborzsova	1878	Kolonics által.	M	4
Székelyudvarhely, ferences	1758	Szováta	1906	Johannes Hanh, Angster József átép.	M+P	8
Szentiván-laborfalva	1700?	Csík-bánkfalva	1882	J. Baumgartner	M	2
Szépvíz, örmény	1832	Csíkdelne	1911	Schneider Péter	M	6
Szerdahely	1905	Gyimesbükön Hidegségen	1979 2004	Angster József	M+P	6
Topánfalva	1910	Feltorja	1999	Angster József	M+P	6
		Tordatúr	2015		2M+P	
Vágás	1924	Béta	1991	Boda József	M+P	7
Vérd	1768	Kolozsvár Szt. Mihály	1993	Johannes Hahn	M	8
Winzau, Svájc	1925	Gyimesbük	2006	Carl Theodor Kuhn cég	2M+P	18

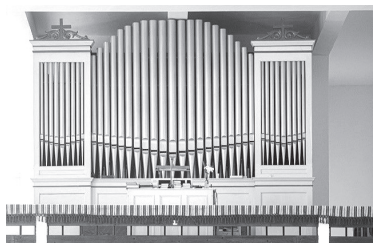
Képmellékletek

A 18. század során vándorolt műemlék orgonák Brassóban, Csíkbánkfalván és Újtusnádon. A szerző felvételei

A 19. században vándorolt hangszerek Csíkdelnén és Gyergyóremetén, valamint egy „külföldi import” orgona Borzonton. A szerző felvételei

A Svájcból Gyimesbükkbe „vándorolt” Kuhn orgona és cégjelzése.
A szerző felvételei